

SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA DEVLET EGEMENLİĞİNİN SINIRLARINA NORMATİF BİR BAKIŞ

Zerrin Ayşe BAKAN*

Since the establishment of the first state, one of the most important issues for thinkers has been the power and limits of states. In the modern era, the sovereignty of nation state has been accepted above the other powers. However, since the beginning of the era of globalization, the sovereignty of the nation state has been subjected to a new global order. In this article, the author examines how the sovereignty of the nation states affected by globalization within the theoretical framework of normative theory of international relations.

GİRİŞ

Uluslar arası arenada devlet egemenliği ve ulus-devletin meşruiyeti sorunsalı, ilk ulus-devletlerin ortaya çıkışından bu yana tartışılmalı bir konudur. Ancak, özellikle Soğuk Savaş sonrasında ulus-devletin egemenliği kavramının işlerliği hakkında yapılan tartışmalar önemli bir artış göstermiştir. Ulus-devletin egemenliğinin verili kabulünü sarsan, onu yeniden ve daha da derinlemesine düşünmemize ve irdelememize yol açan bazı gelişmeleri şöyle sıralamaya çalışabiliriz: Globalleşen ekonomik ve ticarî ilişkiler, giderek uluslar-ötesi bir nitelik kazanmaya başlayan ekolojik sorunlar, ulus-devletin sınırlarını hiçe sayan kitlesel haberleşme, enformasyon ve uydu teknolojileri ile globalleşen iletişim ağı, devletlerarası ilişkilerde giderek etkisini daha fazla gösteren uluslar arası hukuk kuralları, anlaşmalar ve uluslar arası normlar, sayıları artan uluslar arası ve bölgesel nitelikteki devletler arası ve devletler-üstü özellikler gösteren organizasyonlar, oluşum süreci içindeki global sivil toplum, insan hakları ve insanî müdahale kavramları ve uygulamaları, uluslar arası terörizm olgusu, nükleer silahların kullanımı ve sınırlandırılması sorunu. Ancak bunlara Uluslar arası İlişkiler disiplindeki teorik gelişim ve değişim ışığında ulus-devletin transformasyonu ve daha başka siyasal yapıların ortaya çıkması konusunda sürdürülen çalışmaları da eklemek gerekmektedir. Tüm bu gelişmeler karşısında ulus-devletlerin egemenlikleri sarsılmakta mıdır? Yoksa ulus-devletin egemenliği değişen görünüm ve derecelerde yeniden yapılanma ve güçlenme süreci içinde midir? Ulus-devletin egemenliğinin normatif sınırları nerede başlayıp nerede bitmektedir?

* Ege Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslar Arası İlişkiler Bölümü Araştırma Görevlisi
Avrasya Dosyası, Moleküler Biyoloji ve Gen Teknolojileri Özel, Sonbahar 2002, Cilt: 8, Sayı: 3, s. 140-153.

Soğuk Savaş sonrasında uluslar arası bir nitelik kazanan ve üzerinde çokça yazılıp çizilen devlet egemenliği sorunsalı, bu çalışmada normatif bir yaklaşımla ele alınıp incelenecektir. Öncelikle, devlet egemenliği kavramına ve Soğuk Savaş sonrası ele alınış biçimlerine değinildikten sonra, devlet egemenliğinin normatif sınırlarını çizmekte yararlanılan başlıca yaklaşımlar irdelenecektir.

DEVLET EGEMENLİĞİ KAVRAMI VE SORUNSAI

Devlet egemenliğinin sınırlarını tartışmaya geçmeden önce, devlet egemenliği kavramına kısaca değinmek yararlı olacaktır. Egemenlik kavramı ilk kez olarak Fransız hukukçusu Jean Bodin tarafından, bir ülkede yaşayan "bütün vatandaşlar ve tebaa üzerinde kanunla kısıtlanamayan en üstün iktidar"¹ olarak tanımlanmıştır. Bu anlamda egemenlik, sınırsız, mutlak, tek, bölünemez ve devredilemez nitelikler taşımaktadır. Bir devletin, dışta hiçbir devlete bağımlı olmaması ve devletlerarası ilişkilerde hukukî açıdan eşit kabul edilmesi olarak ele alınan bu klasik egemenlik kavramı, günümüz dünyasında geçerliliği çokça tartışılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Son yıllarda ulusal sınırları aşarak uluslar arası hale gelen birtakım olgu ve sorunlar, "devletlerin artık 'egemenlik' (ya da bağımsızlık) ve 'içişlerine karışmama' gibi kavramları ileri sürmelerini, sorumluluktan kurtulmak için bunların arkasına sığınmalarını güçleştirmektedir."²

Georg Sorenson'un bir çalışmasına göre, Soğuk Savaş sonrasında Uluslar arası ilişkiler disiplinindeki tartışmalar üç ana konu üzerinde odaklanmaktadır: globalleşme, devlet egemenliği ve dünya düzeni.³ Sorenson, savaş ve barış, çatışma ve işbirliği, zenginlik ve yoksulluk gibi Soğuk Savaş döneminin önemli sorunsallarına yukarıda belirtilen bu üç ana konunun incelemesi aracılığıyla uygun bir yaklaşım getirilebileceğini ileri sürmektedir. Şema-1'de bu üç temel konu arasındaki karşılıklı ilişki özetlenmektedir.⁴ Buna göre, Robert Cox'dan da esinlenen Sorenson, Soğuk Savaş sonrasında giderek artan derecelerde yaşanan dengesiz globalleşme sürecinin dünyadaki ekonomik ve sosyal yapıyı yeniden belirleyip dönüştürdüğü üzerinde durmaktadır. Bu globalleşme sürecinden devletlerin maksimum derecede yararlanabilmeleri için, iç siyasal ve ekonomik yapılarının dış baskılara dayanıklı ve globalleşmenin sunduğu fırsatları yakalayabilme kapasite-

¹ Münci Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1989), s. 56.

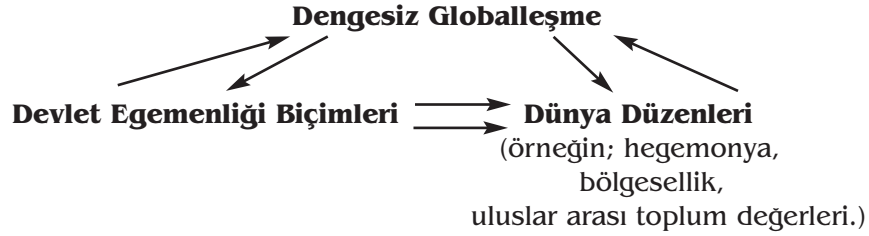
² Kapani, *Politika Bilimine...*, s. 62.

³ Georg Sorenson, "IR theory after the Cold War," *Review of International Studies*, (Vol. 24, Special Issue: The Eighty Years Crisis 1919-1999, Dec. 1998), s. 84.

⁴ Şema-1, Georg Sorenson'un yukarıda dipnotu verilen makalesindeki şemadan alıntıdır.

sine olanak tanıyan bir nitelikte olması gerekmektedir. Bu anlamda, egemenlikleri zayıf devletlerin ya da eksik egemenliğe sahip olan devletlerin (quasi-states) egemenlikleri pekçok açıdan delinmektedir: IMF ve Dünya Bankası gibi çeşitli uluslar arası finansman kurumlarının sağladıkları finansman ve kredi yardımlarıyla gelişmekte olan devletlerin egemenlik haklarının ihlalden ve hatta üstü kapalı bir şekilde de olsa, hiçe sayılmasından bahsetmek mümkündür.⁵

ŞEMA-1 - Soğuk Savaş Sonrasında Uluslar arası İlişkilerde Temel Sorunlar

Soğuk Savaş sonrasındaki temel sorunlardan birtanesi de 'devlet egemenliği biçimleri' konusudur. Bu bağlamda, Uluslar arası İlişkiler teorileri açısından devlet egemenliği sorunsalını incelemede iki önemli analitik yaklaşımdan söz etmek mümkündür. Bunlardan ilki, günümüzde de halen Uluslar arası İlişkiler teorileri arasında üstünlüğünü göreceli olarak sürdüren realist teoridir. Realizm, devleti tartışmasız kabul ederek uluslar arası politikanın verili temel bir yapısı olarak ele almaktadır. Buna göre devlet, belirli bir kara parçası üzerinde kurulmuş, hem iç hem de dış ilişkilerde en yüksek düzeyde özerkliği kullanan bir hükümet tarafından yönetilen, egemen bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan, çeşitli devletler arasındaki tek dikkate değer farklılık, devletlerin sahip oldukları güç kapasitesidir. Devlet kavramı üzerinde oldukça tutucu bir tarz izleyen realist görüş, globalleşmenin devlet egemenliği üzerindeki etkileri açısından da şüpheli davranmaktadır: Globalleşme, devleti olumsuz yönde etkilememekte yani devlet egemenliğini bir düşüş trendi içerisine sokmamaktadır. Bilakis, günümüzde devlet egemenliği eskiden olduğundan çok daha güçlü ve popülerdir. Ayrıca, giderek globalleşen dünyadaki ekonomik yapılanma da devlet egemenliğini sarsmak bir yana, devletin güç kapasitesini artırmasına olanak tanıyan bir konum arz etmektedir.⁶

⁵ Detaylı bilgi için bakınız: David Williams, "Aid and sovereignty: quasi-states and the international financial institutions," *Review of International Studies*, (Vol. 26, No. 4, Oct. 2000), ss. 557-573.

⁶ Bakınız: Sorenson, ss. 95-98.

Uluslar arası ilişkilerdeki bu realist devlet anlayışı karşısında, devlet egemenliğinin bir düşüş trendine girdiğini savunan pekçok karşıt görüş mevcuttur. Hatta bazı akademisyenler devletin ve devlet egemenliği kavramının en baştan tanımlanması gerektiğini vurgulamaktadırlar.⁷ Günümüzde devlet egemenliğindeki düşüşün nedeni bir taraftan globalleşmenin olumsuz etkilerine bağlanmaktadır; giderek artan ekonomik ve ekolojik bağımlılık, devletin özerkliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Bunun yanısıra, demokratikleşmenin ve insan haklarının önemi ve kapsamının genişlemesiyle siyasal elitlerin devlet içindeki özerklikleri ve egemenliği uluslar arası arenada kullanım özgürlükleri önemli ölçüde sarsıntıya uğramaktadır.

Bir yandan uluslar arası örgütlerin insan hakları konusunda aldığı kararlar ve devletlerin imzaladıkları antlaşma ve konvansiyonlar insan haklarını hukuksal yönden güvence altına alırken; öte yandan da, Soğuk Savaş sonrasında giderek daha çok önem kazanan 'insan haklarına saygı, uluslar arası topluma da saygıdır' eşitlemesi, devletlerin insan hakları konusunda diledikleri gibi uygulamalarda bulunmalarını engellemektedir. Frost'un da belirttiği gibi, insan hakları konusunda yeterince iyi uygulamalarda bulunamayan devletler, içinde buldukları 'özel durum'u ileri sürmekte, bu anlamda da uluslar arası insan hakları normunu kabul ettiklerini uygulamadaki eksiklikleri için bir çeşit haklılaştırmaya giderek ortaya koymaktadırlar.⁸ Devlet egemenliğinin uygulanması aşamasında çeşitli sorunlar yaratan ve bu egemenliği günümüzde önemli ölçülerde kısıtlayan insan hakları sorunsalının aynı zamanda kavramsal ve kuramsal boyutta da egemenliğe zıt bir varoluş içersinde olup olmadığı akademik çevrelerce tartışma konusu yapılmaktadır.⁹ İnsan haklarını korumak ve geliştirmek için devletin egemenliğinin kısıtlanması ve devletin egemenlik haklarından ödün verilmesi gerekir mi? Uluslar arası ilişkilerin normatif temel taşlarından olan ulus-devletin egemenliğini ve uluslar arası insan hakları normlarını uzlaştırmaya çalışmak ve aralarındaki karşıt gibi görünen ama içiçe geçmiş ilişkiyi anlamak olanaksız mıdır? Bunu yapmaya çalışan Uluslar arası İlişkiler teorisyenleri, böyle bir uzlaştırma çabasını Soğuk Savaş sonrası büyük gelişim gösteren normatif teörinin temel uğraşısı olarak ele almaktadırlar.¹⁰

⁷ Bakınız: Darel E. Paul, "Sovereignty, survival and the Westphalian blind alley in International Relations," *Review of International Studies*, (Vol. 25, No. 2, April 1999), ss. 217-231.

⁸ Mervyn Frost, *Ethics in International Relations: A Constitutive Theory*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), s.111.

⁹ Christian Reus-Smit, "Human rights and the social construction of sovereignty," *Review of International Studies*, (Vol. 27, No. 4, Oct. 2001), ss. 519-538.

¹⁰ Böyle çalışmalar için bakınız: Mervyn Frost, *Ethics in International Relations: A Constitutive Theory*. John Charvet, "The idea of state sovereignty and the right of humanitarian intervention," *International Political Science Review*, (Vol. 18, No. 1, Jan. 1997), ss. 39-48.

Soğuk Savaş sonrasında çevre sorunlarının uluslar arası politikada önem kazanmasıyla birlikte, uluslar arası çevre sorunlarının çözümünde devletlerin rolü ve bu bağlamda da, devlet egemenliği kavramının olumlu ve olumsuz yansımaları tartışılmaya başlanmıştır.¹¹ Soğuk Savaş'ın bitimine kadar genellikle devlet-merkezli olan ve pozitivist bir metodoloji izleyen geleneksel Uluslar arası İlişkiler teorileri, devlet egemenliği konsepti çevresinde yoğunlaşarak devletin uluslar arası ilişkilerde en temel aktör olduğu ve uluslar arası politikanın devletlerin ulusal çıkarları tarafından yönlendirildiğini tezi üzerine kurulmuşlardır.¹² Ancak, devletlerin sınırlarını aşan çevre sorunları, devlet-dışı aktörlerin uluslar arası alanda etkin bir hâle gelmesinin yolunu açmıştır: çokuluslu şirketler, bölgesel kuruluşlar, hükümet-dışı organizasyonlar, uluslar arası finansman kurumları, bilimadamları, sivil toplum örgütleri ve bireyler çevrenin korunmasında ve çevre ile ilgili politika üretiminde en az devletler kadar önemli birer rol üstlenmektedirler.

Günümüzde uluslar arası politikadaki normatif sorunlar arasında önemi her geçen gün artan uluslar arası çevre sorunları, normatif teorinin de son yirmi yılda üzerinde önemle durduğu yeni bir konudur. Çevre sorunlarının doğası, sebepleri ve kapsamı üzerinde bir uzlaşmanın söz konusu olmaması, Uluslar arası İlişkiler teorilerinin de çevre sorunlarına bakışını çok çeşitli kılmaktadır. Global çevre sorunlarını irdeleyen Uluslar arası İlişkiler teorilerini iki genel başlık altında toplamak mümkündür:¹³ geleneksel yaklaşımlar ve alternatif yaklaşımlar. Geleneksel yaklaşım çerçevesindeki kuramlar, uluslar arası ilişkileri devletlerin siyasal çıkarları bazında ele alan devlet-merkezli kuramlardır. Bu tür geleneksel kuramlar, çevre sorunlarının devletler arasındaki güç dengesi dağılımını nasıl etkilediği; devletler arasında bir takım yeni mücadele ve anlaşmazlıklara yol açıp açmadığını; devletler-arası işbirliği mekanizmalarını ve uluslar arası kuruluşlarca çevre sorunlarının ele alınış biçimlerini ne şekilde etkilediği üzerinde durmaktadırlar.¹⁴ Alternatif yaklaşımlar ise, global çevre sorunlarını daha geniş ve çoğunlukla radikal bir açıdan ele alırlar ve uluslar arası ilişkilerdeki geleneksel yaklaşımlı kuramların global boyuttaki çevre sorunlarını gereği gibi incelemekte yetersiz kaldıklarını ileri sürerler. Çevre sorunlarının sadece iç politika konusu olmaktan çoktan çıktığını,

¹¹ Ken Conca, "Rethinking the ecology-sovereignty debate," *Millennium*, (Vol. 23, No. 3, 1994), ss. 701-711.

¹² Daha önceki bölümde belirtildiği gibi, Realist teoriler bunun en açık örneklerindedir.

¹³ Bakınız: Andrew Hurrell, "International political theory and the global environment," Ken Booth ve Steve Smith (der.), *International Relations Theory Today*, (Cambridge: Polity, 1995), ss. 129-153.

¹⁴ Hurrell, s. 132-135.

devletlerarası değil de devletlerüstü bir konuma ulaştığını belirten bu yeni nesil kuramlar, giderek uluslararasılaşan çevre sorunlarının devlet egemenliğini de bir ölçüde sarstığını ileri sürmektedirler.¹⁵ Çevreye ilişkin uluslar arası normlar, diğer uluslar arası normlardan bağımsız ya da ayrıcalıklı değil, onların tamamlayıcısı konumundadır. Uluslar arası etiğe yeni bir boyut getiren çevre sorunları, bireyleri ve uluslar arası sistemin temel aktörleri olan devletleri normatif seçimler yapmak zorunda bırakmıştır: çevre koruma normları ya da egemenlik hakları/çevrecilik ya da sanayileşme-gelişme.¹⁶ Artan sanayileşme ya da kapitalist ekonomik gelişmenin çevre sorunlarını çoğalttığı savını ileri sürenler, tüketim merkezli bir gelişme modelinin doğal kaynakların ve enerjinin dengesiz bir biçimde kullanılmasına ve çevre kirliliğine yol açtığını belirtmektedir. Öte yandan, çevre ile barışık teknolojiler üretmek ya da kullanmak hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerin ekonomilerine ağır birer yük getirmektedir. Bundan ötürüdür ki, bu görüşü savunan teorisyenler, uluslar arası çevre normları ile dünyadaki ekonomik gelişme arasında normatif bir ikilemin varolduğundan söz etmektedirler.¹⁷

Tüm bunların yanı sıra, bilgi devriminin yaşandığı günümüz dünyasında, uydu ağları ve gelişmiş haberleşme araçları sayesinde iletişim, zaman ve mekan tanımaz hale gelmiştir. Bu da, bilgi çağına girdiğimiz bu devirde devletin, bilgi akışı üzerindeki özerkliğinin önemli bir ölçüde sarsılması anlamına gelmektedir. Bir makalesinde konuyu ele alan Karen T. Liftin, bir devletin kendi ülkesindeki kaynaklar ve gelişmeler hakkındaki bilgiyi kontrol edebilme gücü olarak tanımladığı 'epistemik egemenlik' kavramından bahsetmektedir.¹⁸ Liftin'e göre epistemik egemenlik, belirli bir toprak parçası üzerinde kontrol ve otoritenin sağlanmasında en temel özelliklerden biridir.

Liftin, dünya yörüngesindeki uydu ağının genelde bilgi üretimi ve dağılımı, özelde ise kendi ülkeleri hakkında edinilen bilginin kontrolü üzerindeki devlet otoritesini baltaladığını ileri sürmektedir. Klasik olarak, dıştan gelecek müdahale ve işgallere karşı devleti korumak adına kullanılan egemenlik, mekansal bir sınırlamaya tabi olmayan uydu teknolojisi karşısında korunmasız kalmaktadır. Uydu teknolojisinin devletlere kendi ülkeleri hakkında çok çeşitli bilgiler sağlayarak, devlet egemenliğinin güçlendirilmesine katkısı da söz

¹⁵ Hurrell, s. 135-141.

¹⁶ Robert H. Jackson, "Can international society be green?," Rick Fawn ve Jeremy Larkins (der.), *International Society After the Cold War: Anarchy and Order Reconsidered*, (London: Macmillan, 1996), s. 184.

¹⁷ Hurrell, s. 144.

¹⁸ Karen T. Liftin, "The status of the statistical state: Satellites and the diffusion of epistemic sovereignty," *Global Society*, (Vol. 13, No. 1, 1999), s. 95.

konusudur. Ancak, uyduların sağladığı bilgi ve verilere erişimin sınırlandırılmasında karşılaşılan zorluklar ve uydu teknolojilerinin daha çok gelişmiş ülkelerin kontrolü altında olması, günümüz uluslar arası sisteminde devletlerin kendi sınırları içindeki oluşum ve kaynaklar üzerindeki egemenliklerinin büyük ölçüde zedelenmesine sebep olmuştur. Bundan ötürüdür ki, devletlerin ülkeleri üzerindeki özerklik, epistemik egemenliğin yaygınlaşmasıyla giderek azalma göstermektedir.¹⁹

Öte yandan, uydu teknolojisinde meydana gelen büyük gelişmelerin epistemik egemenliğin devletin ötesinde de yaygınlaştığını belirtmektedir. Burada devlet harici üç aktörden söz edilebilir: ticarî sektör, bilim adamları ve hükümet-dışı organizasyonlar. Günümüzde giderek globalleşen, veri ve bilgileri kolayca bulunur hale getirerek dünyayı saydamlaştıran uydu teknolojisi ve bir açıdan da internet bilgi ağı, epistemik egemenlik üzerinde devlet dışında özel sektörün, bilim çevrelerinin ve çeşitli sivil toplum hareketlerinin etkin olmasına yol açmış bulunmaktadır. Bu nedenle, bilgi akışı üzerinde devletin kontrolü zayıflamakta ve global bilgi ve haberleşme ağının yapısı her geçen gün daha da saydam bir hal almaktadır.²⁰

Devlet egemenliğinin gittikçe daha da güçlendiğini savunan realistler ile devlet egemenliğinin günümüz dünyasında giderek zayıfladığını ileri süren diğer teorisyenler arasındaki tartışmadan kimin tezinin haklı çıkacağını şimdiden saptamak pek mümkün değildir. Bu konuya biraz olsun açıklık getirmek üzere Sorenson, uluslar arası sistemde mevcut olan devlet biçimlerini Tablo-1’de görüldüğü şekilde sınıflandırmıştır.²¹

¹⁹ Liftin, s. 106.

²⁰ Geoffrey Herrera, “The politics of bandwidth: international political implications of a global digital information network,” *Review of International Studies*, (Vol. 28, No. 1, Jan. 2002), ss. 93-122.

²¹ Tablo-1, Georg Sorenson’ın dipnotu verilen makalesindeki bir tablodan çeviridir.

TABLO-1 - Günümüz Uluslar Arası Sisteminde Devletler: Üç İdeal Tipleme

	Sömürgecilik Sonrasında	Vestefalya Sisteminde	Post-Modern Dönemde
Egemenlik	Hukuki, negatif, biçimsel	Gerçek anlamda iç ve dış devlet özerkliği	İşlevsel, uluslar-üstü kuruluşlarla paylaşılan
Ekonomi	Bağımlı, yapısal heterojenlik	Kendi kendine yeten, uzmanlaşma olmayan, tutarlı bir ulusal ekonomi	Globalleşmiş, kısmen uzmanlaşmış, büyük bir refah toplununun parçası
Siyasal yapı	Lider iktidan, zayıf kurumlar	Poliyarşi, güçlü kurumlar	Çok-terafli: uluslar arası bir politika ağının ortaya çıkışı
Ulusallık ögesi	Yok	Mevcut	Mevcut, ancak rekabetçi kimlik çatışmalarına sahne olmaktadır.

Tablo-1’de de görüldüğü üzere Sorenson, üç ideal devlet tipinden söz etmektedir: bunlardan ilki, sömürgecilik sonrasında kurulan zayıf devletler; ikincisi, Vestefalya antlaşması ile kurulan sistem içindeki göreceli bir özerkliğe sahip ulus-devletler; üçüncüsü ise, kompleks bir yapı arz eden, uluslar arası bir yönetim altında olan post-modern devletlerdir. Bu son tip devletlere en iyi örnek, Avrupa Birliği üyesi devletlerdir. Egemen devletin günümüzde halen insan yaşamını çevreleyen en önemli üstyapı olduğunu savunan Sorenson, vatandaşların gereksindiği güvenlik, özgürlük, düzen, adalet ve refah gibi birtakım temel sosyal değerlerin yine egemen devlet tarafından sağlandığını da belirtmektedir.²² Öte yandan, BM eski Genel Sekreteri Boutros Boutros-Ghali, günümüzde uluslar arası toplumun en önemli öğelerinden biri olan devletlerin “mutlak ve bir eşi olmayan tarzda bir bağımsızlığa sahip olmalarının zamanı çoktan geçmiştir”²³ diyerek, globalleşme dahilinde birbirine bunca bağımlı hale gelen bir dünya sisteminde ulus-devletin mutlak egemenliğinin büyük ölçüde azaldığını belirtmektedir.

DEVLET EGEMENLİĞİNİN NORMATİF SINIRLARI:

Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslar arası politikadaki yeri ve önemi birtakım değişikliklere maruz kalan devlet egemenliğinin nORMATİF sınırlarının belirlenmesinde Uluslar arası İlişkiler teorileri arasında yer alan dört nORMATİF yaklaşımdan söz etmek yerinde olacaktır. Bunlar;

²² Sorenson, s. 92.

²³ Boutros Boutros-Ghali, *An Agenda For Peace*, (1992).

'moral şüphencilik (moral skepticism)', 'devletlerin moralitesi (the morality of states)', 'kozmpolitan (cosmopolitan)' ve 'komüniteryen (communitarian)' yaklaşımlardır.²⁴ Bu yaklaşımlar; uluslar arası ilişkilerde verilen dış politika kararlarının, politikalarının, uygulamalarının normatif açıdan kabul edilebilir ya da adil olup olmadığını değerlendirmede birtakım değişik moral ölçütler sunmaktadırlar.

Thomas Hobbes tarafından geliştirilen 'moral şüphencilik', Uluslar arası ilişkilerde moral değerlerin ve normatif yaklaşımların yerinin olmadığını ileri sürmektedir: İyi ile kötünün tarafsız bir şekilde birbirinden ayrılmasını sağlayacak üst bir otoritenin yokluğunda belirli bir uluslar arası adalet standardına ulaşmak mümkün olmadığından, moral ve normatif yaklaşımlar gibi "yıkıcı doktrinlerden kaynaklanan hastalıklar da devletin sonunu hazırlar."²⁵ Moral şüphencilik yaklaşımı, uluslar arası işbirliği ve uzlaşmaya da sıcak bakmamaktadır: Devletler arasındaki barışı korumak adına yola çıkacak olan Birleşmiş Milletler gibi 'devletler-üstü' bir otorite, zamanla barışı koruyucu ve uluslar arası normları uygulayıcı rolünü kolaylıkla yitirerek egemen devletlerin içişlerine karışan, onlara kendi iyi ve kötülerini zorla kabul ettirmeye çalışan uluslar arası bir polis gücü haline dönüşebilir.²⁶ Uluslar arası ilişkilerde moral doktrinlerin yeri olmadığını savunan bu yaklaşıma göre, bir devlet kendi çıkarlarını zedelemeyen bazı insanî yardımlarda bulunabilir. Ancak, yapılan insanî yardımlar başka bir devletin egemenliğini kısıtlama amacı taşıyorsa, askeri müdahaleler gibi bu yardımlar da devletin içişlerine karışmak anlamına gelirler. Kısaca moral şüphencilik, devletin çıkarlarının korunması neyi gerektiriyorsa o yönde hareket etmenin doğru olduğunu ve tüm diğer hedeflerin maliyet-çıkarcı ilişkisi içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini savunurlar.²⁷

Michael Walzer tarafından geliştirilen 'devletlerin moralitesi' yaklaşımına göre devlet, sivil ve siyasal özgürlüklerin tanımlandığı ve korunduğu alanda kalmalıdır. Bu açıdan, uluslar arası bir adalet standardı yaratmaya çalışmak, siyasal süreç ve işleyişi; uluslar arası bir moralite yaratmaya çalışmak da, adaletin kaynağını yani toplumu yıkmak anlamına gelir.²⁸ Şüphencilerin aksine bu görüşü savunanlar, devletlerarası ilişkilerde iki temel kuralın varlığını kabul etmektedirler:

²⁴ Bakınız: Rachel M. McCleary (der.), "Introduction," *Seeking Justice: Ethics and International Affairs*, (San Francisco: Westview, 1992), ss. 1- 20.

²⁵ Ayferi Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, (İstanbul: Beta, 1989), s. 141.

²⁶ Bakınız: McCleary, s. 6.

²⁷ McCleary, s. 8.

²⁸ McCleary, ss. 8-9.

egemenliğe saygı ve egemen bir devletin içişlerine müdahale etmeme ilkesi. Devlet ile halk arasındaki uyum, yani mevcut otoritenin halkın siyasal tercih ve isteklerini gerçekten yansıtması, devlet egemenliğinin meşruluğunun kaynağı olarak kabul edilir. Uluslar arası ilişkilerde adalet sorunsalına gelince, devletin dış politikalarının moral ve siyasal açıdan meşruluğu ancak kendi vatandaşlarının iyi ve kötü standartlarına göre ölçülebilir görüşündedirler. Çünkü Uluslar arası ilişkilerde uygulanacak normlar ve moral değerler, ancak devletleri oluşturan toplumların iç normları ve değerlerinden alınabilir.

Müdahale kavramına gelince, bir devletin içişlerine müdahale etmek ancak ve ancak devletin hükümeti üzerindeki siyasal görevleri (halkını yabancılara karşı korumak, sivil özgürlükleri geliştirmek, siyasal ve ekonomik serbesti tanımak, kamu refahını sağlamak) yerine getiremediği durumlarda mümkün olabilir.²⁹ Bu yaklaşıma göre, bir devletin içişlerine diğer bir devletin müdahalesi ancak şu üç durumda kabul edilebilir: Birinci olarak, hükümetin artık halkın amaç ve çıkarlarını temsil etmemesi nedeniyle, ülke içindeki siyasal bir grubun devlete karşı ayaklanması durumu; ikinci olarak, diğer bir devletin bu devlete askeri olarak müdahale etmiş olması ve bu müdahalenin başka devletlerin de ortak müdahalesi ile dengelenmeye çalışılması durumu; son olarak da, bir devletin hükümetinin işlediği insan hakları suç ve ihlallerinin mevcut hükümet ile vatandaşları arasındaki siyasi uygunluğu ortadan kaldırması. Bu üç şekilde meydana gelebilir: vatandaşların hükümetin emri ile toplu bir şekilde katledilmesi, vatandaşların köleleştirilmesi, ya da toplu bir şekilde göç etmeye zorlanmaları, sınır dışı edilmeleri.

'Komüniteryen' yaklaşım çerçevesinde adalet kavramına bakıldığında, ne bir devletin coğrafi sınırları ne de devlet ile halk arasındaki siyasi uygunluk adalet kavramını belirlemede temel alınabilirler. Adalet kavramının içeriğini belirleyen unsurlar, bir toplumun içinde bulunduğu sosyal, ekonomik ve siyasal ilişkilerdir. Bu yaklaşıma göre, toplumları, ulusları ve devletlerin sınırlarını belirleyen temel öge, bireyler arasındaki karşılıklı ilişki ve etkileşimlerdir. Belirli bir halk kitlesi, ortaklaşa paylaştıkları gelenekler, değerler ve oluşturdukları kurumlar aracılığıyla anlam bulur. Bu kitle içinde yaşayan bireyler de, sahip oldukları sorumluluk ve ilişkiler bütünü içerisinde sosyal statü ve rolleri bazında değerlendirilmelidirler.

²⁹ Nicholas J. Wheeler ve Alex J. Bellamy, "Humanitarian intervention and world politics," John Baylis ve Steve Smith (der.), *The Globalization of World Politics*, (second edition), (Oxford: Oxford University Press, 2001), ss. 470-493.

'Komüniteryen' yaklaşım gözünde devlet, toplumun bir bütün olarak mevcudiyetinin devamı için gerekli bir siyasal unsurdur; fakat devlet, ne toplumun kimliğinin ayrılmaz bir parçasıdır, ne de toplumun değerlerini belirleyen ya da bir toplumun sahip olduğu kurumları kurandır. Öyleyse, "siyasal meşruiyet, halkın sahip olduğu ortak yaşam ve tarihsel geçmiş, gelenek, görenek ve değerlerden kaynaklanır."³⁰ Bu görüş çerçevesinde, başka bir toplumun davranış ve eylemlerinin iyi ya da kötü olduğunu yargılayabilecek evrensel normlar mevcut değildir; toplumun belirli bir eylemi, sözü edilen toplumun sahip olduğu normlar ve tutumlara sıkı sıkıya bağlıdır ve her toplum için belirli bir görecelilik taşır. Uluslar arası işbirliği ve uzlaşma da ancak, toplumların hepsinin iyi ve kötünün belirlenmesinde ortak birtakım değer ve görüşlere sahip olması ile mümkündür. Adalet, sosyal bir gerçeklik içinde gelişip değişen bir kavram olarak ele alınmalıdır. Bu nedenle "adalet, bir topluma dayattırılacak resmi bir prensip ya da dış bir otorite tarafından tanımlanacak kuramsal bir anlayış asla olamaz."³¹

'Kozmopolitan'lar için devletlerin iç politikaları, Uluslar arası ilişkilerde meydana gelen birtakım çağdaş gelişme ve değişimlerle yeni bir döneme girmiştir. Bu değişim üç şekilde ortaya çıkmaktadır: İlk olarak, devletler artık ticaret, finansman ve çevrenin korumasında giderek artan bir şekilde birbirlerine bağımlı hale gelmişlerdir. İkinci olarak da, Dünya Bankası, WTO, IMF, BM Devletlerin Ekonomik Haklar ve Görevler Bildirgesi ve benzeri kurum ve antlaşmalarla dünya çapında düzenleyici etkisi olan ekonomik rejimlerin oluşması, dünya ekonomisinin hukukî yapısı ve kaynakların dağılımı için büyük önem taşımaktadır. Son olarak da, uluslar arası hukukun evrimi ve bazı devlet-üstü yapıların oluşumu, dünyadaki gelir ve kaynakların global bir şekilde dağılımına yardımcı olmaktadır.

'Kozmopolitan' yaklaşımı savunanlar, Uluslar arası ilişkilerdeki egemenliğe saygı ve müdahale etmeme normlarının adalet kavramının üstüne çıkmasını reddederler. Çünkü devletler, kendi sınırları içinde kapalı, kendi kendine yeten birer oluşum değildirler. Ayrıca, moral ve siyasal meşruiyetin kaynağı da bireylerdir. İç ve dış politikalarında ve kurumsal düzenlemelerinde devletlerin adaleti sağlayıp sağlayamadıkları tek bir evrensel norm standardına göre değerlendirilmelidir. Devletlerin iç ve dış ilişkilerindeki standardı saptamaya yarayan evrensel normların varlığı, bireylerin güvenliklerini ve refahlarını sağlamada savaşın en son başvurulacak bir çare olmasını gerektirir. Kaynakların, teknolojinin ve gelirin sanayileşmiş ülkelerden

³⁰ McCleary, s.13.

³¹ McCleary, s.14.

gelişmekte olan ülkelere aktarımı ve yeniden hakça dağıtımı adaletin bir gereğidir. Ancak, değişik kültür ve toplumların çok çeşitlilik içeren adalet anlayışları ve değerleri arasında evrensel bazı normlara ulaşmanın pek de kolay olmayacağı gerçeği, 'kozmpolitan' yaklaşımın geçerliliği ve uygulanabilirliği konusunda önemli çekinceler getirmektedir.

SONUÇ

Sonuç olarak, Soğuk Savaş sonrasında karşımıza yeni bir sorunsal gibi sunulan, aslında başlangıcı çok eskilere dayanan devlet egemenliği sorunsalına normatif açıdan bakmanın getireceği iki açılım noktasından söz etmek mümkündür. İlk olarak, globalleşmenin dolaylı ve direkt etkileri sonucunda bir değişim süreci içinde olan devlet egemenliği kavramı, temelinde gerçek anlamda işlevsellik gösteren devlet egemenliği normu üzerine kurulan Vestefalya ulus-devlet sisteminin yaşadığı dönüşüm sürecinin doğal bir uzantısı olarak, hem pratikte hem de teorik olarak eleştirel bir yeniden tanımlanma içerisine girmiş bulunmaktadır. Bu değişim ve yeniden tanımlanma süreci sonucunda, devlet egemenliği normunun uluslar arası politik düzeni oluşturmada artıları kadar eksileri de olduğu kanısını taşıyan akademisyenler mevcut bulunmaktadır.³² Bu akademisyenler, uluslar arası düzenin sağlanmasında devletin egemenlik haklarını kullanarak işbirliğinden kaçınmasının ve günümüzde devletlerin ulusal egemenliklerini daha üst bir otoriteye devrederek egemenlik haklarını hep birlikte bölüşme ve kullanma yolundaki ciddi adımlarının önemli birer işaret olarak ele alınması gerektiği görüşündedirler. İkinci olarak, uluslar arası sistem, düzen, uluslar arası toplum, işbirliği, güvenlik vb. gibi uluslar arası ilişkilerde yer alan pek çok kavram irdelenirken, değişen derecelerde de olsa ulus-devlet merkezli bir analiz yapmak zorunluluğu ve bu bağlamda da, devlet egemenliği normunun geçerliliğini sürdürdüğü gerçeği gözardı edilemez. Bu yüzden, egemenlik kavramını normatif açıdan ele alan ve devlet egemenliğinin normatif sınırları konusunda kaynaklık ederek değişik moral perspektifler sunan 'moral şüphecilik', 'devletlerin moralitesi', 'kozmpolitan' ve 'komüniteryen' yaklaşımlar üzerinde önemle durmak gerekmektedir. İnsan hakları ve insanî müdahale normlarının ortaya çıkışı ve gelişimiyle bir anlamda erozyona uğrayan devlet egemenliği ile bu yeni normlar arasında anlamlı bir ilişki kurabilmek

³² Bakınız: Robert H. Jackson, "The Evolution of International Society," John Baylis ve Steve Smith (der.), *The Globalization of World Politics*, (second edition), (Oxford)

içinde bu yaklaşımlardan yararlanılabilir. Tüm bu yeni uluslar arası normlara, globalleşme olgusunun getirdiği değişikliklere ve AB örneğinde olduğu gibi devletler-üstü birtakım politik oluşumlara rağmen, devletler uluslar arası ilişkilerin anlaşılmasında ve yürütülmesinde başat politik yapı olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Bu anlamda, devlet egemenliğinin normatif değerinin dönüştüğü fakat bu dönüşümün sonucunda egemenlik normunun bir anlamda daha da genişleyip güçlendiği ileri sürülebilir.

KAYNAKÇA

BOUTROS-GHALI, Boutros. An Agenda For Peace, (1992).

CHARVET, John. "The Idea of State Sovereignty and the Right of Humanitarian Intervention," *International Political Science Review*, (Vol. 18, No. 1, Jan. 1997), ss. 39-48.

CLARK, Ian. "Globalization and the Post-Cold War Order," John Baylis ve Steve Smith (der.), *The Globalization of World Politics*, (Second Edition), (Oxford: Oxford University Press, 2001), ss. 634-648.

CONCA, Ken. "Rethinking the Ecology-Sovereignty Debate," *Millennium*, (Vol. 23, No. 3, 1994), ss. 701-711.

FROST, Mervyn. *Ethics in International Relations: A Constitutive Theory*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1996).

GÖZE, Ayferi. *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, (İstanbul: Beta, 1989).

HERRERA, Geoffrey. "The Politics of Bandwidth: International Political Implications of a Global Digital Information Network," *Review of International Studies*, (Vol. 28, No. 1, Jan. 2002), ss. 93-122.

HURRELL, Andrew. "International Political Theory and the Global Environment," Ken Booth ve Steve Smith (der.), *International Relations Theory Today*, (Cambridge: Polity, 1995), ss. 129-153.

KAPANİ, Münci. *Politika Bilimine Giriş*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1989).

LINKLATER, Andrew. "Globalization and the Transformation of Political Community," John Baylis ve Steve Smith (der.), *The Globalization of World Politics*, (Second Edition), (Oxford: Oxford University Press, 2001), ss. 617-633.

JACKSON, Robert H. "Can International Society be Green?," Rick Fawn ve Jeremy Larkins (der.), *International Society After the Cold War: Anarchy and Order Reconsidered*, (London: Macmillan, 1996), ss. 172-192.

JACKSON, Robert H. "The Evolution of International society," John Baylis ve Steve Smith (der.), *The Globalization of World Politics*, (Second Edition), (Oxford: Oxford University Press, 2001), ss. 35-50.

LIFTIN, Karen T. "The status of the statistical state: Satellites and the Diffusion of Epistemic Sovereignty," *Global Society*, (Vol. 13, No. 1, 1999), ss. 95 - 116.

McCLEARY, Rachel M. (der.). "Introduction," *Seeking Justice: Ethics and International Affairs*, (San Francisco: Westview, 1992), ss. 1 - 20.

PAUL, Darel E. "Sovereignty, Survival and the Westphalian Blind Alley in International Relations," *Review of International Studies*, (Vol. 25, No. 2, April 1999), ss. 217-231.

PEMBERTON, Jo-Anne Claire. "The 'End of Sovereignty'?" Greg Fry ve Jacinta O'Hagan (der.), *Contending Images of World Politics*, (London: Macmillan, 2000), ss. 91-105.

REUS-SMIT, Christian. "Human Rights and the Social Construction of Sovereignty," *Review of International Studies*, (Vol. 27, No. 4, Oct. 2001), ss. 519-538.

SORENSEN, Georg. "IR Theory after the Cold War," *Review of International Studies*, (Vol. 24, Special issue: The Eighty Years Crisis 1919-1999, Dec. 1998), ss. 83 - 100.

WHEELER, Nicholas J. ve Alex J. Bellamy. "Humanitarian Intervention and World Politics," John Baylis ve Steve Smith (der.), *The Globalization of World Politics*, (second edition), (Oxford: Oxford University Press, 2001), ss. 470-493.

WILLIAMS, David. "Aid and Sovereignty: Quasi-States and the International Financial Institutions," *Review of International Studies*, (Vol. 26, No. 4, Oct. 2000), ss. 557-573.